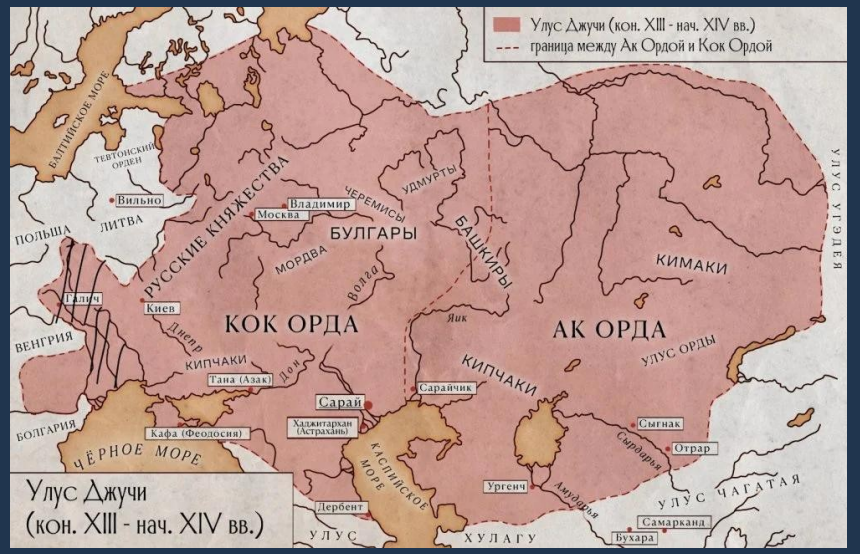
5 ДӘРІС • 1 сағат

ҰЛЫ ДАЛА
АЛТЫН ОРДА КЕЗЕҢІНДЕ

Алтын Орда • Ақ Орда • Моғолстан • Әбілқайыр хандығы • Ноғай Ордасы

XIII–XV ғасырлар

Қазақстан тарихы

Дәрістің мақсаты мен негізгі бағыттары

Мақсаты

Алтын Орда мемлекетінің құрылу, нығаю және ыдырау кезеңдерін ғылыми тұрғыда талдап, оның Ұлы Дала өркениетіндегі орны мен тарихи маңызын ашу.

ТҮЙІН

Мемлекет → қоғам → экономика → мәдениет → тарихи мұра

01 **Құрылу алғышарттары** — Жошы ұлысы және саяси негіз

02 **Мемлекеттік жүйе** — Басқару, әлеуметтік-экономикалық құрылым

03 **Этносаяси байланыстар** — Түркі тайпалары мен халықтарының ықпалы

04 **Мұра және сабақтастық** — Ақ Ордадан Қазақ хандығына дейінгі үдерістер

Жошы ұлысы және Алтын Орданың қалыптасу кеңістігі

Шығыс Дешті-Қыпшақ

Жошы ұлысының негізгі кеңістігі

Төменгі Еділ

Саяси орталықтың Төменгі Еділге ауысуы

- Жошының үлесі Ертістен батысқа қарай ұлан-ғайыр аумақты қамтыды.
- Қазақстан аумағы моңғолдың үш ұлысының құрамына кірді.
- Жошы ұлысының саяси өміріндегі орталық кейін Төменгі Еділге ауысты.

КЕҢІСТІК **Ертіс → Дешті-Қыпшақ → Төменгі Еділ**

Алтын Орданың қалыптасу кезеңдері

Алтын Орданың аумағы және саяси орталығы

Саяси-экономикалық маңызы

- Сарай-Бату Азиядан Еуропаға өтетін керуен жолындағы ірі сауда орталығына айналды.
- Кейін астана Сарай-Беркеге көшірілді.
- «Алтын Орда» ұғымы деректерде әртүрлі аумақтық мағынада қолданылған.

Мемлекеттік және әкімшілік жүйе

ХАН

Құрылтай | **Оғландар / әмірлер** | **Билер** | **Даруғалар / басқақтар**

Әкімшілік

қалалар мен аймақтарды басқару

Салық

алым-салық жинау

Әскер

оң және сол қанат

Құқық/дін

қази, муфти, дуан бітікшілері

Мемлекеттік құрылым Шыңғыс хан енгізген үлгінің негізінде дамыды.

Қоғам, экономика және мәдениет

ҚОҒАМ

- Көп ұлтты мемлекеттік құрылым
- Қыпшақ, қаңлы, қарлұқ, найман және т.б.
- Көшпелі және отырықшы тұрғындар

ЭКОНОМИКА

- Мал шаруашылығы
- Егіншілік
- Қолөнер және сауда
- Қалалар мен керуен жолдары

МӘДЕНИЕТ

- Ғылым және әдебиет
- Қалалық мәдениет
- Түркі-мұсылмандық орта
- Көрші елдермен мәдени ықпал

Хандар және исламның орны

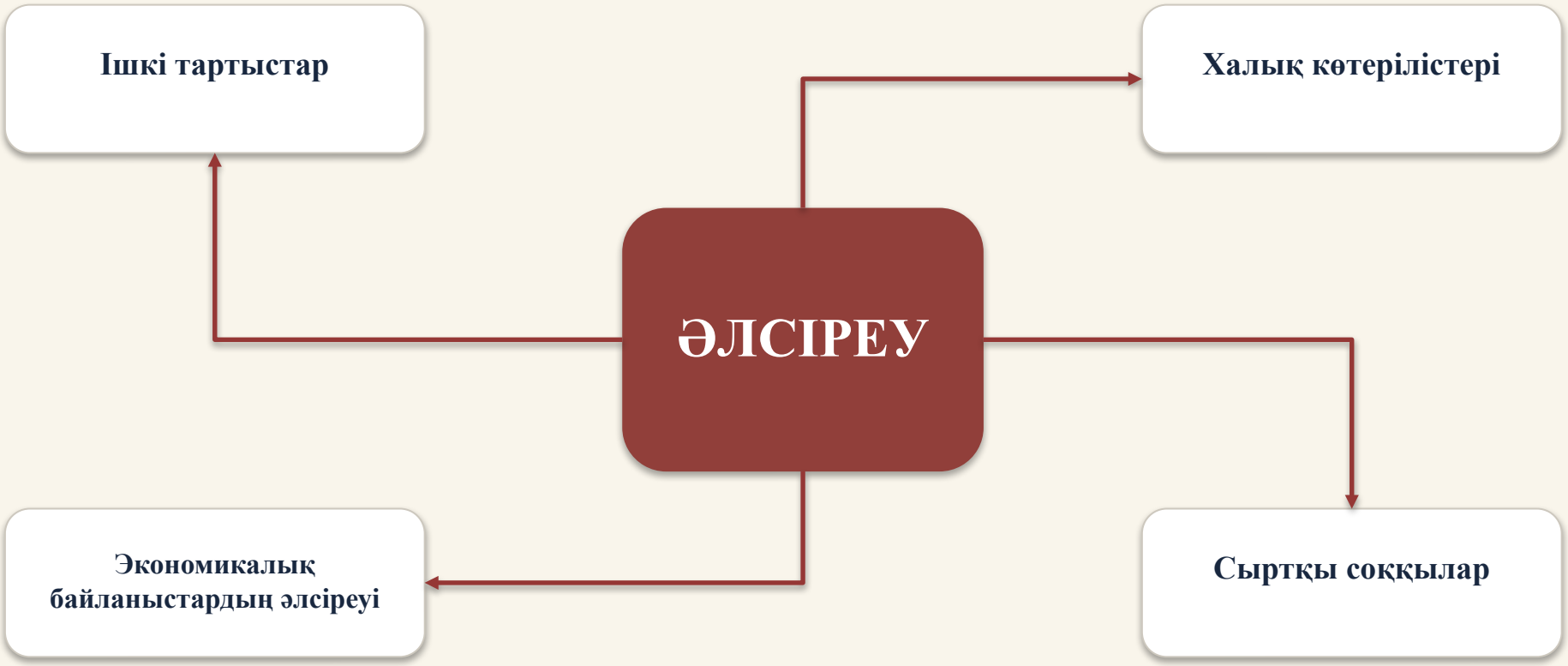
КҮШЕЮ КЕЗЕҢІ

Батый	1227–1255
Берке	1257–1266
Меңгу-Темір	1266–1280
Тоқты	1291–1312
Өзбек	1312–1342
Жәнібек	1342–1357

Исламның таралуы

1. Берке тұсында ислам діні ене бастады.
2. Өзбек хан тұсында ислам үстем дінге айналды.
3. Ислам саяси-идеологиялық тіректердің біріне айналды.

Алтын Орданың әлсіреуі және ыдырауы

1359–1379
«Ұлы алапат»

1380
Мамайдың жеңілісі

1395
Тоқтамыстың Темірден жеңілуі

Алтын Орда мұрасындағы кейінгі мемлекеттер

Мемлекет	Кезеңі	Аумақ / орталық	Тарихи маңызы
Ақ Орда	XIII–XV ғғ.	Шығыс Дешті Қыпшақ; Сығанақ	Жергілікті этникалық негіздегі ірі мемлекет
Моғолстан	XIV ғ. ортасы–XVI ғ. басы	Жетісу, Оңтүстік-Шығыс Қазақстан; Алмалық	Түрік және түріктенген тайпалардың саяси бірлестігі
Көшпелі өзбектер мемлекеті	1428–1468	Шығыс Дешті Қыпшақ	Әбілқайыр хан билігі; Сырдария қалалары үшін күрес
Ноғай Ордасы	XIV–XVI ғғ.	Еділ–Жайық; Сарайшық	Маңғыттар және басқа түркі тайпаларының бірлестігі

Сабақтастық: Жошы ұлысы → кейінгі саяси құрылымдар → Қазақ мемлекеттілігінің қалыптасу алғышарттары

Ақ Орда: Шығыс Дешті Қыпшақтағы саяси сабақтастық

Жошы ұлысы
XIII ғ.

→

Орда-Ежен ұлысы
XIII ғ. ортасы

→

Ақ Орда
XIII–XV ғғ.

→

Сығанақ
XIV ғ. ортасы–XV ғ.

АУМАҒЫ

- Қазақстан жерін түгел қамтыды деген дәріс мәтініндегі сипаттама
- Шығыс Дешті Қыпшақтың негізгі бөлігі

ХАЛҚЫ

- Қыпшақ, қаңлы, үйсін, жалайыр, алшын, найман, керей, қоңырат және т.б.
- Негізінен түрік тілдес тайпалар

БИЛЕУШІЛЕРІ

- Орда-Ежен әулеті
- Ерзен, Мүбәрәк, Орыс хан, Барақ және т.б.

Ақ Орда тарихы — Шығыс Дешті Қыпшақтағы саяси және этникалық сабақтастықтың маңызды кезеңі.

Қорытынды

01	**Алтын Орда**	Жошы ұлысының негізінде қалыптасып, XIII–XIV ғғ. қуатты мемлекетке айналды.
02	**Басқару**	Хан, құрылтай, әскери-әкімшілік жүйе және жергілікті басқару институттары болды.
03	**Қоғам**	Көп этносты ортада түркі тайпаларының үлесі басым болды; моңғол элитасы біртіндеп түріктенді.
04	**Дағдарыс**	Ішкі тартыстар, көтерілістер және сыртқы соққылар мемлекетті әлсіретті.
05	**Мұра**	Ақ Орда, Моғолстан, Әбілқайыр хандығы, Ноғай Ордасы кейінгі саяси тарихқа ықпал етті.

Негізгі идея: Алтын Орда дәуірі Ұлы Даладағы саяси, этникалық және мәдени үдерістер сабақтастығын түсінудің маңызды кезеңі.

Пайдаланылған әдебиеттер

- 1. Қазақстан тарихы (Қазақ елі). 1–2 кітап. – Алматы: Қазақ университеті, 2016.
- 2. Кляшторный С. Г., Султанов Т. И. Государства и народы Евразийских степей. Древность и средневековье. – СПб.: Петербургское Востоковедение, 2004.
- 3. Майданали З. Еуразия көшпелі империялары. – Алматы: Қазақ университеті, 2018.
- 4. Қинаятұлы З. Қазақ мемлекеті және Жошы хан. – Алматы: Елтаным, 2014.
- 5. May T. The Mongol conquests in world history. – London: Reaktion Books, 2012.
- 6. История Казахстана в арабских источниках. Т. 1. – Алматы: Дайк-Пресс, 2005.
- 7. История Казахстана в персидских источниках. Т. IV. – Алматы: Дайк-Пресс, 2005.
- 8. Қазақстан тарихы туралы түркі деректемелері. Т. 1. – Алматы: Дайк-Пресс, 2005.
- 9. Мұхаммед Хайдар Дулати. Тарих-и Рашиди. – Алматы, 2003.
- 10. Султанов Т. И. Поднятые на белой кошме – потомки Чингизхана. – Алматы: Дайк-Пресс, 2001.

ДЕРЕККӨЗ

Әдебиеттер тізімі дәріс мәтініндегі нұсқа бойынша берілді.

НАЗАРЛАРЫҢЫЗҒА РАҚМЕТ!

Сұрақтар мен талқылау

Ұлы Дала • Алтын Орда • тарихи сабақтастық